

этнолінгвістычныя універсаліі, якія нельга не ўлічваць пры рэканструкцыі традыцыйнай народнай духоўнай культуры славян у цэлым.

¹ Гл.: Речник српскохрватског книжевног и народног језика. Београд, 1959. Кн. 10 С. 389 (далее — Речник).

² Николић -Стојановић В. // Врањско Поморавље. Београд, 1974. С. 332.

³ Параун.: Вяселле. Абрад. Мн., 1978. С. 542.

⁴ Гл.: Никольский Н. М. Происхождение и история белорусскѣй свадебной обрядности. Мн., 1956. С. 214.

⁵ Гл.: Дорћевић М. // Живот и обичаји у Лесковачкој Морави. Београд, 1958. С. 449.

⁶ Гл.: Кулишић Ш. // Гласник Земалског музеја. Св. XI. Сарајево, 1956. С. 218.

⁷ Рантић Н. // Godišnjak XIV. Knj. 17. Sarajevo, 1981. S. 215.

⁸ Антонијевић Д. // Алексиначко Поморавље. Београд, 1971. С. 152.

⁹ Гл.: Гура А. В. // Славянское и балканское языкознание: Язык в этнокультурном аспекте. М. 1984. С. 137. і наст.

¹⁰ Гл.: Антонијевић Д. // Указ. раб. С. 146.

¹¹ Гл.: Гура А. В. // Указ. раб. С. 137 і наст.

¹² Гл.: Иванов В. В., Топоров В. Н. // Исследования в области славянских древностей. М., 1974. С. 248.

І. І. МЯЧЫКАВА

ЭВАЛЮЦЫЯ СІМВАЛАЎ У ТРАДЫЦЫЙНАЙ КУЛЬТУРЫ

Міфалагічным сюжэтам належыць асобнае месца ў фальклорнай спадчыне. Да месца ўспомніць класіфікацыю А. І. Першыца, адпаведна якой міфалагічныя сюжэты варта аднесці да катэгорыі не рэліктаў, а дэрыватаў, або адаптыўных астаткаў¹. З цягам часу міфалагічнае бачанне свету ўступае месца іншым формам асэнсавання рэчаіснасці, таму першабытная міфалогія страчвае сваю пазнавальную значнасць, але яе сюжэты не знікаюць наогул, а пераходзяць у фальклорныя жанры. Кампаненты міфа набываюць сучасны фальклорна-мастацкі выгляд. Адаптацыя міфа да зменлівых знешніх умоў адбываецца за кошт эвалюцыі не столькі сюжэта, колькі ацэнкі і тлумачэння з'яў, якія ў міфе адлюстроўваюцца². Адсюль і тая характэрная асаблівасць традыцыйных міфаў, якую Я. М. Мясцінскі назваў прыарытэтам структуры над матывацыяй³.

Менавіта міфічныя эпизоды і вобразы, якія захаваліся ў фальклорным сюжэце, змяшчаюць цікавую інфармацыю, што падлягае даследаванню ў якасці асобнай культуралагічнай крыніцы. Да фальклорнай асновы патрэбна звяртацца з мэтай адшукаць матывы з шырокім семантычным і асацыяцыйным полем, якім надзелены міфалагічныя вобразы. «Чым больш старажытны элемент матывунага фонду, тым больш шырокім семантычным пластом і тым большым багаццем патэнцыяльных семантычных сувязей ён валодае»⁴.

Важна адзначыць і наступны факт, які пры даследаванні займае не апошняе месца. Міфалагічныя тэксты змяшчаюць у сабе абрыўкі розных сюжэтаў, якія могуць вар'іравацца ў адным. «Не толькі асобныя тэксты, але і сюжэты наогул узаемадзейнічаюць, утвараюць прамежкавыя варыянты, часцяком рэдуцыруюцца да матыву, які ўключаны ў іншы сюжэт»⁵. Ю. Н. Няклюдзю абзначыў гэтую сітуацыю як «континуум міфологічных вераваній».

На першы погляд усе фальклорныя запісы, якія змяшчаюць міфічны матывы, з'яўляюцца пэўным базавым матэрыялам для вылучэння кантэкставай семантыкі. Але гэта далёка не так. У тэксце на міфалагічны сюжэт абрадава-рытуальнага характару могуць аказаць значны ўплыў больш познія матывы неміфалагічнага паходжання. У гэтым выпадку пажадана пры даследаванні мець большую колькасць тэкстаў. І толькі пры супастаўленні розных запісаў можна правільна вылучыць больш познія элементы ў адносінах да старажытнай асновы, што немалаважна пры даследаванні.

Непасрэднай тэмай нашага даследавання з'яўляецца вярбальна-рэальны сімвал «сыр» у беларускай традыцыі. У песні зімовага цыклу сімвал *сыр* ужываецца ў спалучэнні з сімвалам *каза*. Можна адзначыць семантычную роднаскасць паняццяў, якія знаходзяцца ў родава-відавай залежнасці. Такім чынам, кантэкст песні раскрывае адносіны тэкставага спалучэння сімвалаў *каза* і *сыр*:

Ой, сыну, сыну!
 Пане Васілю!
 Не вядзі казу пад тое сяло,
 Бо ў тым сяле весяло,
 Радзяцца ісці
 Козаньку біці,
 Скуру злупіці,
 Чаботы сшыці.
 Наша каза варана!
 Заўтра радзі казляня.
 Будзем казу даці,
 Будзем сыры ляпіці.
 Паставім казу на талерцы,
 Прап'ем казу на гарэлцы,
 Паставім казу на ляду,
 Прап'ем казу на мяду⁶.

Тэкст песні дае падставу вывесці дзве лініі. Відавочны даўні адгалосак абраду, у якім прысутнічае ахвярна-абрадавая функцыя *казы*, як сімвалу агульнага дабрабыту (абрад і тэксты песень Ваджэння Казы на Каляды). І матыў шлюбу: «у тым сяле весяло» — вяселле (?); нараджэння: «заўтра радзі казляня»; заручын-запоін: «прап'ем казу на гарэлцы», «прап'ем казу на мяду», рыхтавацца да вяселля: «будзем сыры ляпіці».

Прывядзем абрадава-сімвалічнае значэнне *сыра* з запісаў А. Патабні: «У Вялікарасіі разам з караваем разносяць гасцям і сыр, запрашаюць на «сыр-каравай», г. зн. на вяселле. У Маларасіі прысыпаюць каравай сырам (як у чэхаў), кладуць на спод каравае «трыдзевяць варэнікаў з сырам»⁷. Такім чынам, мы прыходзім да высновы, што *сыр* — сімвал вяселля, шлюбу — агульнаславянскага, ці, прынамсі, агульнага ўсходне- і заходне-славянскага паходжання. У другім запісе песні зімовага цыклу асаблівую цікавасць выклікаюць летнія матывы.

Есць у бару сосна,
 Па ўсяму бору тошна.
 Пад тэю сасною
 Дваранін каня пасець,
 Дваранін каня пасець
 І ў гуселькі іграець,
 У гуселькі іграець,
 Дзевак падмаўляець.
 Прасілася дачка ў маці
 Пад сосну пагуляці.
 Пусці мяне, маці,
 Пад сосну пагуляці.
 Ня жджы мяне, маці,
 А ні сягоння ўвечора,
 А ні сягоння ўвечора,
 А ні заўтра раненька.
 А жджы мяне, маці,
 Аб зялёным свяце
 З маладым зяцем
 І з малым дзіццем,
 З беленькім сырам,
 З маленькім сынам.
 На ж табе, маці, сыра,
 Калышы майго сына⁸.

Матывы вяртання дачкі да маці з зяцем, сырам і сынам адлюстроўваюцца ў сёмушных песнях са збору Шэйна, у якіх пераплятаюцца матывы міфалагічнага шлюбу-паганства і вяртання з зяцем, сырам і дзіцем⁹. У дадзеным выпадку мы сутыкаемся з «блуканнем» ужо фальклорных сюжэтаў па каляндарных цыклах. Гэта тлумачыцца тым, што міфалагічныя матывы страчваюць сваё сакральнае значэнне, каляндарна-абрадавую прывязанасць і пачынаюць успрымацца ў традыцыйна-сімвалічным аспекце. Гэта дазваляе архаічным міфалагічным матывам «блуканне» па каляндарнаму цыклу ў адпаведнасці сацыяльна-грамадскай значнасці — матывы міфалагічнага шлюбу губляюць сваю «міфалагічнасць» і ўспрымаюцца як традыцыйныя матывы шлюбу сацыяльнага.

Пайду я дарогаю,
 Пушчу голас дуброваю,
 Няхай мая свякроў чуе.
 — Калі маё дзіятка,
 Дык няхай яно гуляе,
 Калі ж мая нявестачка,
 Няхай яна прывыкае

К майму полю далёкаму,
К маёй постаці шырокай,
К майму сталу дубоваму,
К майму хлебу пуховаму,
К майму сыру бяленькаму,¹⁰
К майму сыну міленькаму¹⁰.

Такім чынам, першапачатковыя міфалагічныя матывы фальклары-зуюцца. Пры далейшым працэсе фалькларызацыі міфалагічных сімвалаў апошнія зусім страчваюць семантычную сувязь не толькі з міфалагічнымі матывамі, але і з сацыяльна-грамадскімі. Так сімвалы набываюць чыста мастацкую функцыю, прычым з'яўляецца такая з'ява, як традыцыйная фразеалагізацыя былых сімвалаў — ранейшыя сімвалы ўжываюцца як традыцыйнае спалучэнне вобразаў, якім не надаецца сімвалічнага сэнсу. Прывядзем для прыкладу наступныя жніўныя песні:

А наш вяночак ядвабам віты,
Не аддамо яго за талер біты.
Плён нясём, плён
З усіх старон!
(прыпеў паўтараецца пасля кожнай страфы)
Ой, выйдзі, пані, хоць на ганочак,
Ой, прымі, пані, золты вяночак.
Дажалі жыта аж да дарогі,
У нашага пана харошыя ногі.
Дажалі жыта, выгналі ліса,
У нашага пана чырвонцаў міса.
Ой, на возеры сіняя вода,
А наш пан едзе, як ваявода.
Ох, там на небе сіні аблогі,
Нашая пані ўзялася ў бокі.
Нашая пані да й выскачыла,
Бочачку піва нам выкаціла.
Не шкадуй, пані, белага сыра,
Ой, дасць бог пані харошага сына...¹¹

Як відаць з тэксту песні, сімвалічнага значэння *сыру* тут не надаецца, сыр ужываецца ў сваім непасрэдным значэнні як талочны пачастунак. Традыцыйнае рыфмаванне, супастаўленне *сын* — *сыр* з'яўляецца мастацкай фразеалагізацыяй ранейшых сімвалаў. Фразеалагізаванае спалучэнне сыр-сын, сырочак-сыночак з'яўляецца вельмі распаўсюджаным у разнастайных жанрах беларускага фальклору.

Такім чынам, пры даследаванні традыцыйных сімвалаў у беларускім фальклору можна вылучыць блок сінанімічных сімвалаў: *каза* — *сыр* — *сын*. Сярод іх найбольш агульным, родавым з'яўляецца сімвал *каза*, як увасабленне пладароднасці — асновы сялянскага дабрабыту. Сімвал *сыр* у сімвалічным кантэксце абазначае вяселле, шлюб. Сімвал *сын* — жаноцкую пашлюбную плоднасць.

¹ Гл.: Першиц А. И. // Природа. 1982. № 10. С. 97.

² Гл.: Березкин Ю. Е. // Фольклор и этнография. Л., 1990. С. 139.

³ Гл.: Мелетинский Е. М. Поэтика мифа. М., 1976. С. 234—235.

⁴ Неклюдов С. Ю. // Фольклор и этнография. Л., 1984. С. 227.

⁵ Березкин Ю. Е. // Там жа. С. 140.

⁶ Гл.: Зімовыя песні. Мн., 1975. С. 382.

⁷ Потебня А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий [Б. м.], 1865. Кн. 2. С. 55.

⁸ Гл.: Зімовыя песні. С. 512.

⁹ Гл.: Шейн П. В. Белорусские народные песни. Спб., 1874. С. 119—120.

¹⁰ Гл.: Жніўныя песні. Мн., 1974. С. 203.

М. С. ЧАРНОВА

С. М. БУЛГАКАЎ АБ ТВОРЧАЙ ІНДЫВІДУАЛЬНАСЦІ Ф. М. ДАСТАЕЎСКАГА

Да нядаўняга часу дзейнасць С. М. Булгакава як літаратурнага крытыка разглядалася толькі ў кантэксце палемік, што на пачатку ХХ ст. вялі з «адступнікам ад марксізму» А. В. Луначарскі і А. М. Горкі. Апаненты прыкладалі шмат намаганняў, каб даказаць, што выступленні Булгакава ў друку — не што іншае, як «поўны і канчатковы разрыў рускага кадэтызму з дэмакратычным рухам, з усімі яго карэннымі